

Husmænd og Haandværkere.

Spredt mellem Gaardene og langs med Bygaden laa Husene. De kaldtes i Almindelighed Gadehuse, men desuden var der ogsaa Indsidderboliger i Gaarde og Huse paa den Maade, at en havde faaet overladt nogle Fag af en Gaard eller et Hus til Bolig for sig og Familie.

Kun til nogle ganske faa Huse hørte der Jord. I Tiden omkring Matriklen 1688 var det i Sallinge kun Smeden og et andet Hus, der havde nogle Skæpper Hartkorn, og i Hillerslev et Hus, som undertiden regnedes for en Gaard eller et Bolsted, men alle de andre var jordløse, bortset fra at der til Huset hørte en lille Kaalhave, hvor der hovedsagelig dyrkedes Kaal og enkelte andre Ting til Brug i Husholdningen.

Naar Indsidderboligerne medregnedes, var der vel omtrent lige saa mange Huse som Gaarde i de enkelte Landsbyer. Af Gadehuse alene var der i Hillerslev, hvortil ogsaa Gelskovs Ore med 2 Huse henregnedes, i 1662 3 Huse til Finstrup og 5 til Gelskov, hvoraf det ene paa 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Hartkorn. I Nybølle 1 Hus til Fjellebro og 6 til Løgismose eller Nybøllegaard. I Sallinge 2 til Brobygaard, Smedens Hus med $1\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn og 6 Gadehuse til Sandholt, 1 til St. Jørgens Hospital ved Svendborg, 2 til Finstrup og 4 til Gelskov. Ialt 2 Huse med Jord og 29 Gadehuse,

Efter Matriklen 1688 er der i Nybølle 1 Hus til Fjellebro og 6 til Nybøllegaard. I Sallinge foruden Smedens Hus (under Sandholt) med 6 Skp. 1 Fdk. Hartkorn endnu et Hus med Jord paa 3 Skp. Hartkorn til Gelskov og endvidere 5 Huse til Gelskov, 6 til Sandholt, 1 til Brahe-Trolleborg, 2 til Brobygaard og 1 til St. Jørgens Hospital. For de to andre Byers Vedkommende er der ingen Huse opført i Matriklen, hvilket dog ikke betyder, at der ingen var; de er kun ikke opført. I Højrup var der i hvert Fald i det 18. Aarhundrede ikke saa faa, da Herredsskriver Niels Krogstrup ved et Mageskifte med Gelskov i 1711 afstod 6 Huse i Sallinge og i Stedet fik 6 Huse i Højrup, som alle var bygget paa Gaardenes Grunde. Efter Herredsfogdens Død solgte hans Enke i 1740 først 6 Huse i Højrup til Brahe-Trolleborg og siden 4 Huse, som kom til at høre til Højrupgaard. Dette Antal af 10 Huse svarer til Præsteskattemandtallets Opgivelse 1711, hvor der anføres 10 Huse i Højrup, alle tilhørende Herredsskriver Niels Krogstrup. For Nybølle By anføres ~~10x~~ 5 Huse, for Hillerslev 7 og for Sallinge 17.

Af Husene i Sallinge var der 5 Gadehuse, hvis Gaardsrum og Have samt søndre Halvdel af Bygningerne laa paa Christen Nielsens Gaards (VII - 2) Grund, medens nordre Halvdel var bygget paa Gaden. Flere

12.
af de andre Huse har sikkert enten helt eller delvis ligget paa Jord, der henregnedes til Gadejorden. Nedenfor Stævnepladsen var der i hvert Fald senere 3 Huse, som helt laa paa Gadejord.

I Tidens Løb skiftede mange af Husene Ejer flere Gange paa samme Maade som Gaardene, men inden Udskiftningen var Gelskov blevet Ene-ejer i Sallinge og Hillerslev, medens Husene i Nybølle var gaaet til Fjellebro og i Højrup til Brahe-Trolleborg.

Før Udskiftningen var flere af Husmændene ikke daarligt stillet i Sammenligning med Gaardmændene. Daglønnen var til Tider ret god, og ved at gaa ud paa Dagleje kunde de altid skaffe sig lidt rede Penge. De var ikke som Gaardmændene plaget af det ubestemte Hoveri. De havde nok deres Ugedage at forrette hos Herskabet, men ofte fritoges de for dem mod at svare et mindre aarligt Pengebeløb. Indfæstningen og Huspengene var ikke større, end at de kunde udredes, og medens Husmanden i Reglen betalte, hvad han var Herskabet skyldig, stod Gaardmændene i Restance.

Paa Fjellebro Gods i Nybølle skulde i 1730'erne flere Husmænd som Vederlag for at besidde deres Huse aarlig svare 4 Mk. 8 Sk. og gøre en Ugedag, men vilde de være fri for Ugedagen, svarede de ialt 4 Rdr. Om gamle Hans Rasmussen hedder det, at han gør Vinter og Sommer 1 Ugedag og giver til Huspenge 4 Mk. 8 Sk. Peder Lillemand er fri med 1 Ugedag i Urtehaven, for han har selv bygget Huset. Jacob Albrechtsen Natmand fejer Skorstenene paa Fjellebro og Skovsgaard, og dermed er han fri for videre Afgift. Paa lignende Maade forholdt det sig i de andre Byer, ved enkelte Huse var Afgiften endda mindre. Det var overkommeligt

Alle Husbeboerne udgjorde en Klasse for sig i Modsætning til Gaardbeboerne. De havde ingen Indflydelse paa Byens Anliggender og mødte hel ikke paa Stævnet, naar der blev truffet Afgørelse om Byens Sager. Her var det alene Gaardmændene eller "Mændene", der havde noget at sige.

Mange af Husbeboerne var nær beslægtet med Gaardmændene, og flere af dem var Gaardmandsbørn, som ikke havde faaet nogen Fæstegaard og derfor var henvist til at blive Husmandsfolk, eller de kunde være tidligere Gaardfolk, der var kommet fra deres Gaard. Men ellers var der mange Afskygninger indenfor Husbeboernes talrige Skare, lige fra de mere velsituerede til de aller fattigste eller Tiggerne.

Til de bedst stillede maa henregnes de Husmænd, der tillige drev et Haandværk, de saakaldte Embedsfolk, og det var ikke saa faa af dem. Danske Lov og ældre Love giver nøje Bestemmelser om, hvilke Haandværkere der maa findes i Landsbyen. I Danske Lov 3 - 13- 23 hedder det;

41

"Ingen Haandværksmand maa bo paa Landsbyen undtagen Grovsmede, Tømmermand, Bødkere, Teglstrygere, Teglbrendere, Pottemagere, som gør Potter, Hjulmand, Murmestre, Skindere, Vævere, som væver Vadmel, og de Skomagere, som syr Bøndersko." Alt andet Haandværksarbejde havde Købstadshaandværkerne Privilegium paa at udføre. Den ypperste blandt Haandværkerne var Smeden. Smeden og Bytyren er Embedsmænd, hedder det, begge lige uundværlige. Til Smeden tyede man for at faa Raad i mange Forhold, thi han var Byens kloge Mand, der vidste Besked og havde Erfaring paa mange Omraader.

Jens Smed i Sallinge var ogsaa en hel lille Gaardmand. Ifølge Kvæg- og Ildstedskattemandtallet 1677 havde han 3 Køer og 4 Bæster, hvoraf han svarede lige saa megen Skat som flere af Gaardmændene. Men fra ham og til de øvrige egentlige Husmænd var der et stort Spring, for i Sallinge havde Lars Davidsen kun 2 Ildsteder og 1 Ko, Niels Pillemand, Hans Jyde og Lars Tømmermand hver 1 Ildsted og 1 Ko, medens Søren Ugle og Kirsten Lauses kun havde hver 1 Ildsted at svare af, men ingen Ko. Flere af dem, der ikke havde Ko, havde saa gerne et eller nogle Faar, men det var langt fra alle. Paa den anden Side var der ogsaa dem, der baade havde Ko og Faar, og undertiden kunde nogle have et enkelt Tyende. I Præstemandtallet til Kopskatten 1705 indfører Præsten Husmændene saaledes: "Husmænd, som har somme 1 Ko og somme ingen og ellers fattige." Af dem kunde der ikke efter Præstens Mening faas nogen Skat, de slap da ogsaa for at betale. Efter Præstemandtallet 1711 er alle Husmændene forskaaet for Kop- og Hesteskatten, "eftersom nogle iblandt dem er forarmede, nogle syge og skrøbelige og bruger ikke Haandværk, de kan ernære sig af, og ingen af dem har 2 Køer eller nogle Heste." Men desuden findes der i Sallinge en Gadehusmand Peder Jensen, som er Skomager, og Peder Grovsmed, som har lidt Avling. Disse to maa svare Skat af deres Haandværk. De andre, som ingen Haandværk bruger, undgaar Skatten.

Det var fra Haandværksfolkene, Skatten skulde komme. Af dem var der 1717 i Hillerslev Jørgen Eriksen Skræder, i Sallinge Peder Jensen Grovsmed, Simon Jørgensen Murmester, Gert Madsen Skræder, Hans Hansen Bødker, Anders Madsen Snedker og Jørgen Hansen Skomager. Foruden disse har der vel nok været en Del flere, der har givet sig lidt af med Haandværk, men ikke i saa høj Grad, at deres Fortjeneste deraf var noget videre. 1720 er Jørgen Eriksen i Hillerslev "en fattig og gammel Bondeskræder", og i Nybølle er Lars Snedker "en fattig og skrøbelig Mand, kan ikke nære sig af Haandværket til sit og Hustruens Ophold."

I et Skifte nævnes 1727 Adrian Kedelfører, som har et Værelse i Lars Jørgensens Gaard i Hillerslev (I-10). En Kedelfører er en omrejsende (hollandsk) Handelsmand, der paa Landet forhandlede Kedler og andre Kobber- og Messinggenstande. Navnet tyder paa, at han maa være kommet herind i Landet fra Holland, og han har formodentlig rejst for et hollandsk Firma, hvis Varer han forhandlede. Saadanne Kedelførere havde deres faste Standkvarter i hver Egn, i de bedste Gaarde hos reelle Folk.

1743 er der af skattepligtige Haandværkere 3 i Sallinge, Peder Jensen Smed, Hans Nielsen Bødker og Simon Jørgensen Murmester, og 1 i Højrup, Christen Sørensen Snedker, som er Krøbling.

Folketællingen 1787 viser, at der blandt Husmænd og Indsiddere har været en hel Del, der drev et eller andet Haandværk. Under Galskovs Takst var der 1 Husmand. I Hillerslev 8 Husmænd (1 Væver, 1 Bødker, 1 Hjulmand, 2 Træskomænd, 1 Natmand) og 5 Indsiddere (1 Træskomand). Nybølle havde 15 Husmænd (1 Smed, 1 Væver, 1 Skræder, 1 Bødker, 1 Træskomand, 1 Hesteskærer) og 12 Indsiddere (1 Væver). Sallinge 21 Husmænd (1 Smed, 1 Kromand, 4 Vævere, 1 Skræder, 1 Bødker, 1 Hjulmand, 1 Tømmermand) og 9 Indsiddere (2 Vævere, 1 Skræder, 1 Træskomand, 1 Tækkemand, 1 Stodderfoged). Højrup 12 Husmænd (1 Smed, 1 Snedker) og 9 Indsiddere (1 Skræder, 1 Murmester, 3 Træskomænd).

Ved Udskiftningen var der ikke blevet tillagt Husene saa megen Jord, at en Familie kunde leve deraf. Husmændene var derfor henvist til at søge Arbejde andetsteds, og paa Herregaarden maatte han gøre Hovarbejde som Fæster af sit Hus. Med Hensyn til dette sidste var Husmanden blevet forbigaaet ved Gennemførelsen af Landboreformerne, thi medens Gaardmændenes Hoveri blev begrænset og nøje fastsat, skete der intet tilsvarende for Husmændenes Pligtarbejde, og det var fremdeles lovligt at øve Hustugt overfor arbejdspligtige Husmænd med Anvendelse af Pryglestraf. Først ved Loven af 27. Maj 1848 blev Husmandshoveriet ophævet, og Godsejerens Ret til at anvende Hustugt afskaffet.

Baade om Husmændene med Jord og Indsidderne gælder det, at de levede under trange Kaar gennem hele det 19. Aarhundrede.

Tjenestefolks Løn omkring 1870.

En Optegnelse fra 1909 om Tiden omkring 1870 giver et temmelig mørkt Billede af Arbejdernes Kaar i Sammenligning med Gaardmændenes.

"For en Menneskealder siden formede Livet paa Landet sig paa en ganske anden Maade end nu. For Gaardmændene var Tiderne
(fortsættes)

474
"glimrende. Driften var let at finde ud af, den gik sin bestemte Omgang og gav gode Indtægter. Kornet var meget dyrt, Arbejdskraften var rigelig og meget billig, og Arbejdsfolkene var paalidelige og sjældent nøjsomme og udfoldede en Troskab, som Efterverdenen ikke vil kunne begribe. Ethvert Tjenestetyende tog sig af sin Husbonds Sager med en Iver og Troskab, som om det kunde være deres eget, ja langt mere, thi Pligtopfyldelsen overgik i de Dage alt andet. Men Løn og Dagløn var kun lille. En Karleløn var fra 50 til 60 Daler aarlig, et Faar født, Hvergarn til en Vest, 3 Alen Vadmæl til Bukser eller 6 Alen til en Frakke, Lærred til en Skjorte. Drengens Løn var 12 & 16 Daler aarlig, 1 Pund Uld til Hoser, Hvergarn til en Vest. Storpigens Løn var fra 20 til 24 Daler aarlig, et Faar født, $\frac{1}{2}$ Skæppe Hørfæ saaet, Hvergarn til en Kjole. Lillepigens Løn var 8 Daler aarlig, Hvergarn til en Kjole, 1 Pund Uld til Hoser, undertiden ogsaa Lærred til en Særk.

Tjenestefolkenes Løn kunde efter den Tids Forhold ret godt gaa an, men derimod var Daglønnen meget for lille og bestod kun af 1 Mark eller 20 Skilling om Vinteren og 2 Mark om Sommeren. Da den lille Dagløn var altfor utilstrækkelig til, at en Arbejderfamilie kunde ernære sig deraf, var Smaakaarsmanden nærmest henvist til at leve af Medlidenhed. Om Morgenens tidlig maatte Arbejdsfolkene jage deres Børn ud for at tigge Mælk. De gik saa fra Gaard til Gaard, indtil de fik Spanden fuld; undertiden kunde de ogsaa hos medlidende Folk faa en Klat Gryn, og saa havde de straks til en Ret Vælling.

Naar Høsten var tilende, mødte Arbejdsmanden med sin Kone og sine Børn for at samle Aks, der var blevet tilbage paa Marken. Smaakaarsfolk havde, længe før Høsten sluttede, bedt om Tilladelse til at samle Aks paa de Gaarde, hvor de arbejdede, og naar Tiden kom, gjaldt det om at passe paa, thi der var ofte mange om at samle, ogsaa Fuglene og Markmusene samlede med.

Arbejderne var i hine Tider prisgivet Arbejdsgivernes Forgodtbefindende og henvist til deres Medlidenhed.

Arbejdsgiverne havde Magten, og Arbejderen kunde ingen Modstand gøre. Nu maa det ogsaa indrømmes, at mange af Gaardmændene havde stor Medlidenhed med Arbejderne, og var Daglønnen kun lille, var det til Gengæld ikke nogen Sjældenhed, at Arbejdsmanden fik et Brød under Armen, naar han ved Aftenstid forlod Gaarden, og det havde meget at sige i de Dage, da en Tønde Rug kostede op til 14 Daler. Der vankede selvfølgelig ogsaa til andre Tider baade Kød, Mælk, Mel eller Gryn. Blev Smaakaarsmanden eller hans Familie syge, bar Gaardfolkene Mad til dem. Men Arbejderen var henvist til Medlidenhed. Friheden var kommen, og Gaardmanden nød den paa sin Maade, men Arbejderen havde kun en Anelse derom. Han vidste, at han var en fri Mand, men Nøden stængede ham inde fra alle Sider."

Flere af Indsidderne i Sallinge boede omkring 1870 i Byens 3 Familiehuse, Slottet, Lergraven og Skellunget. Lidt længere tilbage fandtes endnu et, som kaldtes "Hjalet". Det var Resterne af Stuehuset til Matr.No. 13, som forhen laa helt oppe ved Bygaden nær ved Stævnepladsen. Skellunget laa lidt henne paa Marken Nordvest for Lergraven og Nordøst for Lindehuset. Slottet laa midt i Byen, paa Gadejorden Syd for Stævnepladsen, og havde Plads til 4 & 5 Familier. Det var efterhaanden blevet saa brøstfældigt, at det ikke mere kunde bebos, men stod ubeboet hen, indtil Byens unge Folk i Sommeren 1880 ved Nattetid morede sig med at bryde det ned. Stumperne blev solgt, og Slottet blev ikke mere opbygget.